

BAN PAVLE RAUCH I PODRAVINA

1.

Dr. Pavao Rauch je rođen u Lužnici kraj Zaprešića 20. II. 1854., a umro je u Martijancu 29. studenog 1933. On je bio prvi i jedini podravski ban. Vladao je bez Hrvatskog sabora, čija ga je većina sastavljena od Hrvatsko-srpske koalicije teško uvrijedila kada je nakon posve slobodno provedenih izbora zatražila njegovu ostavku, ni ne želeći saslušati što im ban ima reći i kako misli banovati. Na sličnu opoziciju naišla je i carica Marija Terezija kada je zatražila financijsku pomoć požunskog sabora za vođenje ratova, te je i ona vladala bez sabora na osnovi patenata, kao što je vladao i ban Pavle Rauch, na osnovi naredbi. No poznato je da povijest pišu pobjednici, pa je vrijeme carice Marije Terezije i danas "zlatno doba", a Rauch je umro 1933. ne dočekavši za života nikada vrijeme da bi netko rekao za njega dobru riječ.¹ On je u povjesnici bio ocrtan kao mađaron, pristaša hegemonije Mađara u Hrvatskoj, premda to nije mogao biti već ni po svom njemačkom porijeklu, već je samo u okviru Hrvatsko-ugarske nagodbe, u okviru Monarhije pokušavao naći mogućnosti suživota i s Mađarima i s Austrijancima, smatrajući da Nagodbu treba ispoštovati a ne kršiti i da Monarhija još ima mogućnosti da se sredi kao sretna i bogata država raznih naroda. Bio je prvi koji se poslije Gržanića, koji je zbog otpreme komorskih spisa u Budimpeštu udario bana nogom, usprotivio u Hrvatskom saboru banu 1896. tražeći da se politika vodi u interesu Hrvatske i njezinog naroda.² S ciljem da vodi takvu politiku on je i preuzeo bansku stolicu 8. siječnja 1908., ne znajući da ga opterećuje ne samo to što je njegov otac Levin Rauch sklopio Hrvatsko-ugarsku nagodbu, iako je tom nagodbom Hrvatska imala bolji položaj u Monarhiji nego Češka ili Slovačka, koje nisu imale nikakvu autonomiju, već i to što je njegov predak podban Ivan Rauch 1755. ugušio seljačku bunu u okolici Križevaca, iako danas historiografija znade da je to učinio na zahtjev banskog vijeća koje je kasnije u istrazi poreklo takovu odluku.³

Za vrijeme slavonskih banova (Ladislav Pejačević, ban kavalir iz Našica, Karlo Khuen Hedervary iz Nuštra, Theodor Pejačević iz Našica, Aleksandar Rakodzay iz Mitrovice kraj Požege) kojima je Budimpešta bila bliska već i zbog toga što su tri slavonske županije u prošlosti potpale još za Marije Terezije pod Ugarsku, vodila se politika koja je obezvređivala hrvatske prostore zapadno od Virovitice, a Nagodba je kršena upravo na tim prostorima koji nisu ništa dobivali.⁴ Bilo je posve neprimjereno i nepromišljeno i od ugarskog ministra pred-

sjednika Aleksandra Wekerlea i od cara Franje Josipa da stave Pavla Raucha, koji se do tada bavio uglavnom poljoprivredom, stojeći dugo godina i na čelu ludbreškog gospodarskog društva u središte vrlo kompliciranih zbivanja u Hrvatskoj, koja su zahvaćala sva područja života. Ban Pavle Rauch mislio je da će moći ispuniti zadaću radi koje ga je car postavio na bansku stolicu: ojačati hrvatstvo i uspostaviti novu ravnotežu prema Mađarima, kojima car više nije htio dalje popuštati na putu njihovog osamostaljenja. Međutim, Hrvatsko-srpska koalicija je smatrala da je već osvojila vodeće pozicije za provođenje svojih južnoslavenskih planova, te nije bila spremna na nikakvo jačanje veza Hrvatske s Bečom i dvorom, pomišljajući već na stvaranje velike južnoslavenske države sastavljene od Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara. Cijela opozicija bila je protiv Pavla Raucha kada je došao za bana i tako je ostalo za čitavo vrijeme njegovog banovanja. Mogao je ban donositi i najbolje odluke, sve što je odlučio gledano je kritički. U njegovom radu pružana mu je vrlo slaba pomoć, pa su čak i mnogi činovnici giasali na izborima za opoziciju, ne podržavajući njegov izvanredno sastavljen gospodarski program. Opozicioni tisak stalno je podsjećao da je prošlo četrdeset godina od Nagodbe i da Hrvatska u tom vremenu ne napreduje kao ostali dijelovi Crarevine. Sve što je i činjeno činjeno je u korist Budimpešte i Ugarske, pa su tako građene željezničke pruge i uređivan Dunav, ali ne i Drava i Sava, koje su upravo u tom vremenu postale neplovne. Mađari su mislili da ima vremena da se i Hrvatska modernizira. Međutim, tog vremena nije bilo, i narod u Hrvatskoj nije mogao ili nije htio više čekati, te je bio spreman na kidanje svih veza s Ugarskom, a neki i s Monarhijom u cjelini.

Uloga tiska postala je moćno djelo političke propagande devedesetih godina devetnaestog stoljeća. Početkom dvadesetog stoljeća opozicijski listovi, financirani od raznih grupa ali i država, djelovali su destruktivno i vrlo negativno. Takav slučaj imamo i u vremenu banovanja Pavla Raucha, jer je javno mnijenje bilo sve sklonije Srbima i Beogradu, iako je slom prve koalicijske vlade 1907. dokazao da i ona ima svojih pogrešaka i da u Hrvatskoj još od 1903. stalno vrije. Pored gospodarskog programa Pavle Rauch je imao namjeru čvršće povezati i sve hrvatske zemlje, pa upravo 1908. nastaje rad Stjepana Radića o pravu Hrvatske na Bosnu, monografija Rudolfa Horvata o Međimurju, Filipa Lukasa "Jadran i Hrvatska"⁵ i za vjerovati je da ova djela imaju određenu financijsku pomoć Pavla Raucha. Rauch je financijski pomagao i rad brojnih "Hrvatskih tiskara" u svim hrvatskim zemljama, pa i u Dalmaciji i Bosni, a politički je bio dosta povezan s Čistom strankom prava Josipa Franka, koji je bio jedan od glavnih inicijatora lociranja kemijske tvornice Danica u Koprivnici, koju Zagreb nije htio, pa je to možda bio i jedan razlog što je Koprivnica 1908., kada u njoj dominira kao političar vrlo promjenljivi Stjepan Zagorac, već dosta nesklona Pavlu Rauchu. Rauchov gospodarski program nije bio mio ni Mađarima ni Srbima. Mađari su upravo u to vrijeme smatrali da je sazrelo vrijeme da izbore svoju potpunu samostalnost u odnosu na ostale habsburške zemlje, pa su svim silama pregli da što jače mađariziraju hrvatske i slovačke prostore smatrajući ih sastavnim dijelom krune sv. Stjepana. I Srbi u Srbiji su 1879. dobili kraljevinu i time izborili prvu samostalnu slavensku državu na jugu Europe te su smatrali da oni sada trebaju vršiti ulogu slavenskog Pijemonta na širim prostorima pod dinastijom Karađorđevića, pogotovo stoga što su takvu politiku podržavali i Francuska i

Engleska. Kada su riječka i zadarska rezolucija, kojima bi se Hrvati i Srbi trebali vezati uz mađarsku opoziciju u procesu definitivne podjele Monarhije na dva dijela, doživjele 1907. slom, Hrvatsko-srpska koalicija se još više okreće k istoku. Koalicionaši, tj. mlade građanske snage, školovane u Pragu i Parizu, mislili su da će u novostvorenoj jugoslavenskoj državi Hrvatska imati vodeću ulogu zbog svoje privredne razvijenosti, te da će uznapredovalo bankarstvo u Hrvatskoj preuzeti vodeću ulogu na cijelom tom području bogatom i rudama i žitom i radnom snagom i prirodnim ljepotama.

Sukobivši se s takvim planovima ban Pavle Rauch imao nikakove šanse da izađe kao pozitivna ličnost iz svog banovanja, ma kako imao dobre namjere i ma kako želio dobro Hrvatskoj i njezinim građanima. Svaki njegov potez se odmah karikirao, ismijavao, obezvrjeđivao, a Hrvatsko-srpska koalicija, koja je uhvatila čvrste korijene ne samo u trgovačkom građanstvu već i u upravnom i sudskom činovništvu koje je svoje redove popunilo nakon 1880. razvojačenim časnicima bivših vojnih krajina, u tim je postupcima postala pravi majstor.

Slika 1.
Verešova karikatura

2.

Martijancu i Rauchovima osnovne podatke je objavila Marija Winter u Podravskom zborniku. Dakako da ona nije smogla hrabrosti da u članku, pisanom 1977., kaže za Pavla Raucha bilo što pozitivno, kao što se to nije usudio ni Julije Kempf kada je neposredno nakon silaska Pavla Raucha s banske časti objavio svoju prekrasnu monografiju "Požega", čiju izradu je omogućio Pavle Rauch. Marija Winter je ipak onemogućila da se plemstvo 1udbreškog, martijanečkog i rasijskog kraja zaboravi. Otac Pavla Raucha bio je Levin Rauch, a majka Antonija pl. Sermage (2. VI. 1826.-1913). Rauchovi su bili staro njemačko plemstvo i već 1557. godine su imali pridjevak "od Nyeka". Pradjed bana Pavla general Pavle Rauch dobio je barunat, a Ivan i Adam Rauch bili su podbanovi. Martijanec je bio u posjedu obitelji od 1741., točnije od 1767. kada su ga preuzeli od Patačića, a od 1848. bio je njegov vlasnik Gjuro Rauch, Levinov brat. Već prije Gjurine smrti Martijancem upravljaju braća

Gejza i Pavle Rauch, a nakon smrti Gjure i Levina Pavle nasljeđuje Martijanec, a Gejza dobiva Lužnicu, Stubičke Toplice i Golubovec.

Pavle Rauch je kao privatist završio zagrebačku gimnaziju, a onda je studirao pravo u Budimpešti i Beču. Bavio se rado glazbom i poezijom i kasnije lovom, ali je bio poznat i kao uzoran gospodar, koji je pomoću vlastitih ekonomskih studija svoje dobro razvio u uzorno gospodarstvo, dok je dvorac poseban sjaj dobio za njegovog banovanja. Bio je desetak godina predsjednik podružnice gospodarskog društva u Ludbregu, te je utjecao u gospodarskom pogledu na čitav kraj. Bio je oženjen Rosinom pl. Baechlee, kćerkom bogatog bavarskog veleindustrijalca, te je imao sina Pavla (1890.-1917.), koji je stradao na Tihom oceanu te mu je truplo bilo bačeno u more, i kćerku Elizabetu (1891.-1917.), koja se udala za Vuka Vučetića Brinjskog, koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata bio generalni konzul Nezavisne Države Hrvatske u Trećem Reichu, pa se obitelj još za rata preselila u Semering u Austriji. Pripadajući najvišem hrvatskom plemstvu Pavle Rauch je ušao 1895. u Hrvatski sabor kao virilist. G. 1897. bio je čak izabran u Ludbregu za narodnog poslanika istupivši kao samostalnik, no kad je Sabor bio 1900. raspušten više se nije kandidirao. Ponovno dolazi u Sabor 1905. iskoristivši svoje virilsko pravo, te osuđuje tromo političko držanje Tomašičeve i poprilično unionistički raspoređene Narodne stranke nagoviještajući njezinu propast, što se 1906. i dogodilo. Neko vrijeme Pavle Rauch je bio čak i simpatizer Hrvatsko-srpske koalicije u vremenu kad i ona misli iskoristiti Nagodbu za promjenu politike, pa je primio i mandat u zajedničkom saboru u Budimpešti, ali se ubrzo razišao s koalicijom i položio mandat, nakon što je kod proračunske rasprave kritizirao rad koalicione vlade i rezolucionaša, ubrzavši svakako njezin pad.⁶

Pavle Rauch je objavio više članaka u Gospodarskom listu i drugim novinama, te se zalagao za unapređivanje vinogradarstva i vinarstva kao i za uzgoj plemenite stoke.⁷

3.

Imenovanje bana Pavla Raucha za bana Hrvatske i Slavonije 8. siječnja 1908. bilo je veliko iznenađenje za mnoge. Vjerojatno su car i ugarski ministar predsjednik donijeli ovu odluku misleći da će Rauch "željeznom rukom" kako je vodio svoje gospodarstvo vladati i Hrvatskom, oslabiti djelovanje sve jače Hrvatsko-srpske koalicije. Prijašnji ban Aleksandar pl. Rakodczay predao je na Novu godinu 1908. ministru predsjedniku Wekerleu ostavku, jer ne može izaći na kraj s opozicijom. Međutim, postavljanje Pavla Raucha za bana bio je loš izbor.

Već prilikom njegovog imenovanja suradnik virovskih Hrvatskih novina Zvonimir Pužar je u virovskim Hrvatskim novinama napisao da imenovanje Pavla Raucha za bana znači "izdaju naroda i domovine", jer to znači s vragom tikve saditi, te da "Mi hoćemo, da smo u svemu svoji, potpuno slobodni i samostalni, hoćemo da sami o sebi odlučujemo i sami sebi postavljamo službenike i činovnike, pa prema tome i samoga bana; to hoćemo, to si moramo izvojsiti i za to ćemo se odvažno zakonitim putem boriti".⁸

Preuzimajući bansku stolicu dr. Pavle Rauch je izvršio krivu procjenu, te je mislio da će naći dovoljan broj suradnika u domaćem plemstvu, svećenstvu i činovništvu bez obzira na vjeru, koje će prigrliti njegovu ideju oko gospodarskog jačanja Hrvatske koja im je svima domovina. U svom nastupnom govoru on je to izrekao ovim riječima: "Kod tog svog nastojanja (misli na provedbu gospodarskog programa. Opaska MKD) ne ću praviti nikakove razlike ni u vjeri ni u narodnosti, kod čega mi je naročito iztaknuti da ću vazda ići na ruku opravdanim i mogućim željama naše braće Srba."⁹ Međutim, urednik virovskih Hrvatskih novina donosi samo da je izjavio "da će izmiriti Hrvate s Mađarima "jer Hrvatima taj mir treba, ako se ne će utopiti u moru srpsko - pravoslavnom", te da će "malo uzde pritegnuti", pa je time od samog početka opozicija sipala ulje na vatru, želeći sukob hrvatski orijentiranog bana i Srba. Rauch dugo nije reagirao na oštre napade opozicione grupacije, koja ga je od samog početka napadala i nepristajala uz njega bez ikakvog razloga i povoda, ukoliko se ne uzme da mu je krivnja bila to što je bio kajkavac i plemić koji se bavio uzgojem krava i svinja, čitajući svu literaturu na tu temu do koje je mogao doći.¹⁰

Znajući da se Hrvati s pravom tuže na gospodarsku zaostalost, videći kako se u Budimpešti gradi prekrasna palača parlamenta, a i uređuju ceste i grade željeznice, Pavle Rauch je stavio težište svog rada na gospodarstvo, pa je neprestano isticao da je došao da poboljša gospodarske prilike u Hrvatskoj. U svom gospodarskom programu ističe da stoji na stanovištu Nagodbe i da će štiti narodni jezik, te da će nastojati riješiti sve nesklade. Na grbovima zajedničkih ureda u Hrvatskoj trebaju stajati samo natpisi pisani hrvatskim jezikom i pismom, a u Hrvatskoj će se osnovati škola za željezničke činovnike da se i oni mogu uključiti u rad na željeznici. Radit će na tome da svršeni studenti Univerziteta Franje Josipa u Zagrebu mogu dobiti mjesto kod zajedničkih ureda. Zagrebačka šumarska akademija izjednačit će se s onom u Selmeczbanyu. Umnožit će se trgovačke škole. Nastojat će izgraditi dalmatinsku željeznicu, t. j. ličku prugu, kao i pruge od Karlovca do Metlike čime bi se uspostavila veza sa Slovenijom na tom južnom području, kao i pruge od Iloka do Mitrovice, od Vukovara do Rače, od Slankamena do Indije. Nastojat će da se urede korita Save, Drave i Kupe, te da se izgradi kanal Vukovar - Šamac. Obećao je gradnju nasipa od Gunje do Mitrovice kako bi se to područje osiguralo od poplava. Obećao je i izradu programa izgradnje municipalnih i općinskih cesta. U zajednički ugarsko-hrvatski proračun uvrstit će se određena svota za unapređivanje hrvatskog obrta i trgovine, iz koje će hrvatska obrtnička poduzeća dobiti mnogo više financijskih potpora. Gospodarski program obećavao je i unapređivanje poljoprivrede i stočarstva, te da će se poraditi da se i na sveučilištu više pažnje posveti tim granama, osobito veterinarstvu. Dopustit će se podizanje pecara žeste, jer se alkohol dosta tražio u kemijskoj industriji, a našim voćarima je voće zbog neorganiziranog izvoza propadalo u voćnjacima. Uredit će se nasljedno pravo, otkup kuluka, povisiti će se plaće učitelja pučkih škola i raditi će se na drugim zakonima toliko potrebnima Hrvatskoj.¹¹

Međutim, Rauchove nade da će hrvatski narod surađivati s njime nisu se ispunile. Narod više nije vjerovao nikome, a osobito ne plemstvu, koje se zbog pola stoljeća krize nakon ukiđanja feudalizma više odnarodilo nego ikada prije. To je došlo najbolje do izražaja na

županijskim skupštinama koje su djelovale i kada Hrvatski sabor nije radio. Tako je na županijskoj skupštini u Bjelovaru 25. lipnja 1908. traženo opće pravo glasa, slobodan lov, jednaka podjela plemenite stoke za sve, korištenje prodaja drveta iz krajiške investicione zaklade samo u korist krajišnika, a iz državnih šuma samo za korist hrvatskog naroda.¹² Traženo je da se prestanu osnivati mađarske julijanske škole, pomoću kojih se vrši odnarođivanje djece, te da vlast odredi dan kada se smije brati grožđe, kako bi vino bilo kvalitetno i dobro. Traženo je da se ceste koje se grade uz pomoć zemaljske vlade i uzdržavaju iz zemaljskih sredstava.

Rauch nije nikada bio apsolutistički ban i uvijek se dogovarao sa svojim suradnicima i stručnjacima koji su htjeli s njim surađivati u provođenju gospodarskog programa.

U politici je bio naivan. To su pokazali i izbori u veljači 1908., koji su provedeni potpuno slobodno i bez i najmanjeg pritiska. Međutim, oni su pokazali da Rauch nije bio dovoljno upoznat s propagandom koju je razvila opozicija, pa je očito bio i sam iznenađen kad vladina stranka na izborima 27. i 28. veljače 1908. nije dobila niti jedan mandat. Naime, Rauch je računao da će njegov gospodarski program, koji je objavljen u svim novinama, privući izbornike, osobito one seljake koji su mogli glasati, ne računajući da je seljaštvo nezadovoljno što se izborni zakon ne mijenja i što je još uvijek postojao visoki cenzus za glasanje. Rauch se nije mijesao u izbore, ali se itekako mijesao Peroslav Ljubić, koji je spriječavao skupove Stjepana Radića, nekadašnjeg prijatelja, a osobito Ivica Franka, Ivana Peršića i Zatluke iz Cernika u podravskim mjestima, forsirajući svoj klub Hrvatsko-srpske koalicije, pa se Podravina našla politički razjedinjena kao nikada do tada, što se onda odrazilo i na izbornim rezultatima. Ivica Frank, sin predsjednika Čiste stranke prava, agitirao je u izboru kotaru Novigrad, održavši predizborne sastanke u Virju, Goli, Peterancu, Drnju, Hlebinama i Novigradu, pa je i dobio od 100 izbornika u Virju 51, zbog čega je Virje dobilo naziv "Frankova kula".¹³ U Ludbregu i u Novigradu Podravskom izabran je za zastupnika Stjepan Radić, pa je on zadržao Novigrad, a u Koprivnici je izabran Stjepan Zagorac, tada na listi Hrvatske stranke prava. Izbori su vršeni pod terorom opozicije, što potvrđuje lista židovskih trgovaca iz Virja i Gole čija je imena Peroslav Ljubić objavio u svojem virovskom listu Hrvatske novine, navodeći da su za Franka glasali Eisenstater, Elbogen, Goldšmit, Hirš, Hiršler iz Gole, Švarc i Virjanić (Kohn) iz Virja, Vajs iz Virja i Vajs iz Gole, a o Josipu Franku je toliko loše pisao da su podravski seljaci o ovoj ličnosti stekli najgore mišljenje kao "čifutskom advokatu" i špekulantu.¹⁴ U stvari, u čitavom ovom razdoblju sve do Prvog svjetskog rata vodila se borba za gospodarski prestiž između trgovaca pravoslavne i židovske vjere. Podravina je bila gusto naseljena i sve jači utjecaj židovskih trgovaca, ali i industrijalaca i koncesionara plašio je Hrvatsko-srpsku koaliciju, koja je pokazivala također težnju da zauzme vodeće mjesto u gospodarstvu Hrvatske. Podravski seljaci nisu raspolagali ni znanjem ni kapitalom da se sami uključe u trgovinu, jer stjecanje kapitala bilo je gotovo nemoguće u postojećim uvjetima zatvorenog tržišta. Ocjenjujući ove izbore Peroslav Ljubić je napisao: "Tako je vrijeme donielo i to, da se u Hrvatskoj ne će moći više održati nijedan ban i nijedna vlada, koja ce htjeli da vrši tek ono, što joj oni iz Pešte nalažu."¹⁵ Prilikom otvorenja Sabora najstariji zastupnik Erazmo Barčić iz Bakra, inače pravaš, izjavio je "Abzug Mađari i Abzug nago-

dbenjački ban", vežući Raucha s Nagodbom. Žestoki istup zastupnika protiv Nagodbe ponukao je Raucha da odloži dalja zasjedanja Sabora i da ga više ne saziva za čitavo vrijeme svog banovanja, pa se stoga njegovo vladanje naziva neustavnim, diktatorskim i "najgorim", iako je to zapravo bilo najbolje razdoblje za Hrvatsku pred Prvi svjetski rat, barem što se tiče gospodarstva i uprave. Kroz Rauchov list "Ustavnost", kroz list "Općinar" i kroz Frankov list Slika 1.

Članovi Društva muzealaca i konzervatora Hrvatske - Podružnica Sjeverozapadne Hrvatske, održavanje godišnje skupštine u zbirci Hrv. nar. preporoda (uz desetak umjetničkih portreta obitelji dr. Ljudevita Gaja), u Starom gradu Krapina, 12. travnja 1954. "Hrvatsko Pravo" moguće je pratiti napore bana i njegovih suradnika koji su nastojali izvući iz krize hrvatsko gospodarstvo i hrvatsku politiku i usmjeriti ih prema pozitivnim kretanjima, prema radu

i stvaranju. Iako Rauch nije dugo banovao, njegovo je djelovanje ostavilo traga i u kasnijim vremenima, premda se ime samog bana gotovo nikada ne spominje. Razmještaji učitelja i profesora koje je Rauch proveo po savjetu dugogodišnjeg školskog nadzornika Antuna Cuvaja, pisca "Građe za povijest školstva kr. Hrvatske i Slavonije" u 11 knjiga, omogućili su uzgoj djece u hrvatskom duhu i kasnije. Nekoliko dana prije odlaska s banske stolice Rauch je za upravitelja realne gimnazije u Koprivnici imenovao prof. Milana Krasovića, do tada profesora u pravaškom Senju, a primjera bi se moglo navesti više.¹⁶

KOPRIVE

LIST ZA SATIRU I HUMOR.

Broj 13

ZAGREB, 20. Kolovoza 1908

Godina III.

Veliko-srpska urota.

Pareri: „Dosta je Jozua, dosta je ta Beza, jer će izace mjesto srpskih bombu ja ukapodirati!”

Slika 2.

Jozua je Frank. Izrugivanje na židovsko podrijetlo

4.

Ban Pavle Rauch imao je u Podravini vrlo ozbiljnog neprijatelja u tadašnjem virovskom novinaru Peroslavu Ljubiću, koji je od 1893. tiskao u Virju list Podravec, koji je 1906. prekršten u "Hrvatske novine", djelujući jedno vrijeme i kao list stranke Stjepana Radića. Ovaj list je u podnaslovu nosio geslo "Ako si dobar Hrvat, budi i dobar Slaven, jer slavenstvo majka je hrvatstvu". Iako je list trebao biti nezavisan to je bio list koji je pokazao svu kompleksnost političkih odnosa u Hrvatskoj, mijenjajući orijentaciju, a od 1907. to je list Hrvatsko-srpske koalicije. Ljubić je rođen u Virju i do 1903. je imao velikih zasluga za kul-

turno i prosvjetiteljsko prosvjećivanje naroda ondje, ali i za rad Hrvatske štedionice u Virju, koja je bila pokretač osnivanja virovskog paromlina d.d. Virje. Imao je brata Miloša Ljubića, upravitelja škole u Vinkovcima, kojega je Rauch imenovao sredinom 1908. za županijskog školskog nadzornika u Osijeku, premjestivši Leskovara s tog položaja u Zagreb. Bila je to velika pogreška. Kao srpski radikal Miloš je bio u vodstvu onih koji su silno ojačali utjecaj Srba u Osijeku. Miloš Ljubić bio je pčelar, koji je sastanke pčelara koristio za širenje južnoslavenske ideje. Na poticaj Miloša Ljubića Peroslav je 1903. prvi puta posjetio Beograd gdje je upravo došla na vlast dinastija Karađorđevića, te se zagrijao za stvaranja južnoslavenske države pod vodstvom Srbije, koja je tada bila jedina samostalna slavenska država na južnoslavenskim prostorima, a čini se da je bio i financijski pomagan iz Beograda, pa je i promjena imena novina Podravec u Hrvatske novine potaknuta mogućnošću plasmana na širem prostoru. Svojom krilaticom ovaj čisto politički list, u kojem se moglo otisnuti ono što se nije moglo u Zagrebu, bio je privlačan mnogima koji su se osjećali ugroženi germanizacijom i mađarizacijom, ali i židovstvom, pa su brojni članci učitelja Mane Obradovića iz Bjelovara protiv Židova ukazivali o kakvom se listu zapravo radi.¹⁷

Peroslav Ljubić je imao za suradnika Zvonimira Pužara (Zajezda, 30. I. 1875., - Zagreb, 13. IV. 1926.). On je bio sin pučkog učitelja, a gimnaziju je završio u Zagrebu. Kao novinar, radio je u Petrinji, Virju, Sušaku i Zagrebu. U vremenu banovanja Pavla Rauha živi u Virju, te se oženio Virovkom Katarinom Jambričić. Bio je izvanredno marljiv te je napisao velik broj pučko-povijesnih pripovijesti iz hrvatske povijesti i, iako se radi o djelima osrednje kvalitete, one su se rado čitale zbog svojih političkih poruka. Tako je kod sisačkog tiskara Janka Dujaka objavio 1908. roman "Silnik na banskoj stolici", a 1909. "Veleizdajnici", a oba romana opisuju vrijeme oko 1790. kada je hrvatsko plemstvo dalo Mađarima pravo da upravljaju u Hrvatskoj. Pužar je prošao iste metamorfoze, kao i Peroslav Ljubić, te ga je smrt zatekla na položaju tajnika Oblasnog odbora za zaštitu djece i mladeži koji je radio po uputama iz Beograda. Pužar se u svemu povodio za Ljubićem. Kada je napustio Virje nastanio se u Petrinji.

Peroslav Ljubić je utjecao na političku dezorijentaciju Virovaca. Bio je predsjednik Zemljišne zajednice i počeo preuzimati općinsku zemlju kako bi po Zakonu o zemljišnim zajednicama osnovao virovsku Zemljišnu zajednicu, ali se protiv te uzurpacije zemlje pobunila jedna skupina Virovaca koji su tražili da tisuću jutara zemlje ostane u rukama mjesne općine Virje. Ljubić je dugo lavirao između "Obzoraša" i "Pravaša", a zbog napada na vodstvo Čiste stranke prava bio je više puta na sudu. U 1909. Peroslav Ljubić je već čisti jugoslavenski unitarist koji smatra da hrvatskog naroda ni nema. On sam piše u svojim "Sjećanjima": "Došao je ban Rauh a s njime i "veleizdajnički proces". Ja sam u svojim "Hrvatskim Novinama" po tom procesu zauzeo stajalište, koje mi je nalagalo moje lično slavensko uverenje i mišljenje, a koje sam bio dužan da zauzmem i po samom programu seljačke stranke. Tom prilikom izbile su između mene i g. Radića prve jače opreke. Ja sam u svojim novinama zauzeo oštar stav protiv bana Rauha, njegove politike i vlade, a u pitanju aneksije Bosne i Hercegovine zauzeo sam takođe stajalište protivno Radićevom (tj. da je Bosna srpska). I dok ja gotovo u svakom broju svojih novina pišem o progonu Srba i osuđu-

jem postupak vlasti protivu Srba, g. Rađić upravlja u svome "Domu" na moju adresu članak pod naslovom: "Ne dajmo se smesti!" u kome piše ovako: "Pitanje, što će biti sa Rauhom, koalicijom, Bosnom, Madjarima i Srbima, tako je zaokupilo sve stranke, da se gotovo ni o čem drugom ne piše i ne govori, a na potrebe za seljaka posve se zaboravilo. Ta zabrinutost, naime: što će biti sa koalicijom, Rauhom, Srbima itd. najjače se opazila u "HRVATSKIM NOVINAMA".¹⁸ Dakle Stjepan Rađić je uočio da se Peroslav Ljubić u malom Virju počeo baviti velikom politikom, i to je posve udaljilo Rađića i Ljubića, koji se 1910. kandidira na listi Hrvatsko-srpske koalicije i kojega život odvodi u Beograd.

Zanimljiva je izvanredna informiranost Ljubića. On prima svakodnevno novine sa svih strana i vijesti ugrađuje u svoj virovski list, ali uvijek s komentarom i sugerirajućim natpisom. Tako je npr. Ljubić odmah objavio izvještaj o skupštini Hrvatske pučke seljačke stranke u sokoljskoj dvorani u Zagrebu 29. kolovoza 1908. kada je Stjepan Rađić govorio protiv Raucha, a župnik Fran Škrinjar da Rađićeva stranka, nije klerikalna ali da nije ni bezbožna. Ljubić je jedan od glavnih organizatora proslave obilježavanja rođenja Ljudevita Gaju. U gostionici srpskog trgovca Avirovića priređena je 12. rujna 1909. velika zabava na kojoj je bilo mnogo zdravica posvećenih slavenstvu i jedinstvu.¹⁹ Vrhunac svoje negativne propagande Ljubić je načinio kada je u vrijeme Friedjungovog procesa napisao u svojim novinama članak "Dakle svi veleizdajnici" navodeći da se i Antun Rađić prvo povezao s koalicijom, a onda iz nje istupio, i da je u tom vremenu pisao "da su Hrvati i Srbi jedan narod". Ljubić piše: "Svi su južni Slaveni jedna narodna i gospodarstvena cjelina, te mi Hrvati smatramo Srbiju, Crnu Goru i Bugarskom svojim narodnim državama".²⁰ U vremenu kada je Austro-Ugarska Monarhija činila sve da zakoči reorganizaciju monarhije, iako su prilike za to bile zrele, mnogi Hrvati su se dakako povelili za ovom privlačnom idejom, još nikad provjerenom u praksi, koja je Slavenima obećavala sretnu i bogatu budućnost bez Nijemaca i bez Mađara. Napisao ovako vještog novinara koji je uvijek bio opozicija, slažući se prema prilikama i s Rađićem i s "Obzorašima" i s pravašima, a osobito zagrebačkim humorističkim listom "Koprive", koje su donosile karikature Raucha kao svinjskog trgovca, te pjesmice koje su ga prikazivale kao uzgajivača purana, bili su politički ubitačni za Raucha. Rauch je pokušao objasniti što želi uraditi u Hrvatskoj preko lista "Ustavnost", koji je uređivao Vilim pl. Dorotka, i koje izlaze kao dnevnik za čitavo vrijeme njegovog banovanja, a koje su pisane mnogo jasnije od Narodnih novina.

Dorotka je bio društveni tajnik Hrvatskog tipografskog pjevačkog društva "Sloga", gdje je i Rudolf Horvat bio više godina predsjednik, te je za isto društvo 1905. napisao "Crtice iz društvene povjesti 1875-1905".²¹ S Dorotkom je Rauch bio vezan i preko glazbe i pjesme, jer je Rauch bio poznat po svojoj ljubavi za muziku, pa je 1909. napisao i koračnicu za pjevačko društvo iz Gračana "Starčević", preporučivši društvu da izmijeni ime u "Prigorac", jer da nije dobro da se i glazba politizira. Pomagač Dorotki bio je Ferdinand Pajas, koji je također napisao više članaka u pravaškom duhu, no ni on nije bio dorastao novinarima opozicije koji nisu oklijevali da upotrijebe oštre riječi, a koji su bili školovani dobrim dijelom i izvan Hrvatske. Dorotka nije bio sposoban konkurirati vještim novinarima "Obzora", "Hrvatskih novina" i osobito "Kopriva". Raucha je diskreditirao glas mađarona, ali zapravo

nikada nije ništa učinio u korist Mađara, već je naprotiv uspio prisiliti Mađare da dadu određena sredstva dobijena prodajom državnih šuma u Hrvatskoj za potrebe u Hrvatskoj, ali nije uspio predobiti za sebe hrvatsku inteligenciju, pogotovo stoga što su mnogi članci u "Ustavnosti" dosta loše pisani i bez duha. Opasnost zlonamjernog pisanja uočena je i kritizirana u Rauchovo vrijeme, ali Rauch nije htio posegnuti za radikalnom cenzurom.

Iskoristivši suđenje pravniku Ivanu Juriši, koji je izvršio napad na podbana Nikolu pl. Czernkovicha na Zrinjevcu, državni odvjetnik Milan Accurti, poznat i sa suđenja na veleizdajničkom procesu, citirao je Gentza, koji je u djelu "Politische Freiheit" napisao da "Velika politička sloboda, a da jedan narod ne uništi, smije eksistirati samo ondje, gdje su uzko spojeni čvrst karakter i bistar um", nadodavši da ako se tisak koristi zlonamjerno može u narodu uništiti svaku klicu etičkog i moralnog čuvstva"²² Peroslav Ljubić je pisao da je Rauch licemjerman, te da podržava nagodbenjački sustav, iako ističe da mu je najvažnija dobrobit Hrvatske, te to dokazuje osnivanjem većeg broja julijanskih škola, pripisavši Rauchu i one škole koje su osnovane za vrijeme vladavine Hrvatsko-srpske koalicije pod banom Theodorom Pejačevićem.²³ Udarci Ljubića bili su ponekad jako niski. Tako naziva Raucha klerikalcem koji će se možda pridružiti u travnju 1909. i hodočašću u Rim, ali to piše na takav način da se ta namjera mora gledati kao oportunistički potez bana, što je dakako na katoličko pučanstvo u podravskim selima imalo negativan učinak.²⁴ Malo pomalo, kroz ove stalne proturauchovske napade, Rauch je doista postao ličnost neprimjerena za bana. Tisak Hrvatsko-srpske koalicije je grubo i cinički napadao Raucha. Rauch nije znao iskoristiti neslaganje u opoziciji. Čak i onda kada je zbog Friedjungova procesa Supilo 11. prosinca 1909. predao ostavku na članstvo u koaliciji i na položaj narodnog zastupnika, ne slažući se s metodama koje su primjenjivane u Friedjungovom procesu, to se nije znalo iskoristiti, pa se u Ustavnosti i dalje napadalo Supila. No, uz podršku dvora Rauch se držao sve dok Dragutin Khuen Hedervary opet nije postao ministar predsjednik u Budimpešti, što je označavalo kraj Pavla Raucha, koji je uvijek bio izraziti protivnik Khuena, a pored toga kao predstavnik interesa Hrvatskog zagorja i Podravine bio je Khuenu nerazumljiv i neprihvatljiv. Kao što se Khuen Hedervary oslanjao na Srpsku samostalnu stranku u Hrvatskoj, tako se Pavle Rauch oslanjao na Frankovu Čistu stranku prava. I jedna i druga politika bila je u Hrvatskoj neprihvatljiva. Pravi izbor mogao se naći samo u politici suradnje a ne u politici podijeljenosti, ali to Pavle Rauch, zbog svog plemićkog statusa kao stari hrvatski plemić a možda i zbog nepoznavanja Srba nije mogao, iako kasniji sporazum Radića sa Svetozarem Pribičevićem pokazuje da je takova suradnja bila moguća. Činjenica je da dr. Pavle Rauch nikada nije bio eksponent ugarske vlasti, te je to naglasio i dr. Izidor Kršnjavi.²⁵ Na žalost Rauch nije uspio izdržati pritisak, pa je započeo s represijom. Zbog odlaganja Sabora opozicija je izvela narod na ulicu, a u Koprivnici, u dvorištu vatrogasnog doma, održao je Stjepan Radić veliku skupštinu na koju je došlo oko 2000 ljudi iz koprivničkog, ludbreškog, križevačkog i noviogradskog područja, te se žestoko okomio na ovaj postupak bana, a onda je opozicija izdala i proglas, koji je potpisao čak i bivši ban Pejačević.²⁶ Ban je odgovorio protuudarom, zabranivši 20. ožujka prodavanje novina na ulicama i štrandovima.

Zbog ujedinjene opozicije Rauch je bio u poprilično teškoj situaciji. Prije izbijanja veleiz-

dajničke afere Adam Pribičević, Svetozarov brat, bio je kotarski pristav u Pregradi, pa je ovdje stvoren jedan centar protiv Raucha. Odatle je mogao djelovati protiv Raucha.²⁷ Podravskom banu nesklone osobe nalazile su se i u najvišim organima vlasti, a nije bilo moguće da ban izmijeni čitav upravni sustav, koji je građen više destljeća. On je napadan od Srpske samostalne stranke, Hrvatske pučke napredne stranke, koalicije, ali i od Hrvatske stranke prava (Stjepan Zagarac), Milinovaca, koji su se pridružili opoziciji. Mile Starčević se u Hrvatskoj slobodi, koja je pokrenuta 1908. u Zagrebu, izrugivao banu da govori u dijalektu, dakle kajkavski.²⁸ Ban je na to odgovorio da jedino u ćirilici vidi opasnost za državu, a ne u upotrebi đijalektalnog govora.

5.

Ban Pavle Rauch mislio je da će gospodarskim programom, dakle programom koji će utjecati na život ljudi, predobiti narod u Hrvatskoj. Njegov gospodarski program bio je izložen u svim novinama, ali je odmah u početku napadan kao neprovediv, iako se radilo o prvom programu koji je imao realnu osnovicu. Naime, on se zalagao za "plodnosne investicije", koje su se trebale sastojati u gradnji pučkih škola, regulaciji rijeka, isušivanju močvarne zemlje, a najavio je da će Hrvatska 15% prirezom sama prikupiti sredstva za ove akcije, te da će se boriti da Hrvatska može mimo Ugarske sklopiti državne zajmove. Drugim riječima, Rauch se borio za što veću financijsku i gospodarsku samostalnost Hrvatske, nastojeći da u ovom vremenu ne dira u odredbe Nagodbe, jer su na to i Mađari i car bili vrlo osjetljivi. Peroslav Ljubić je odmah napao ovu akciju, tvrdeći da je pribiranje prireza "pljačka" i da sva sredstva treba pribaviti iz državnog proračuna, te da pored toga Rauch nije dao nikakvo obećanje seljacima.²⁹

Rauch je mislio da će upravo njegov gospodarski program ujediniti cijeli narod u Hrvatskoj, no naišao je na silan otpor nakon što je car na njegov prijedlog 12. ožujka 1908. odložio dalja zasjedanja Hrvatskog sabora, osobito nakon što su 12. ožujka 1908. odgođena do daljega zasjedanja Hrvatskog sabora. Nakon odgode Sabora ujedinjena opozicija je pojačala svoj rad u Podravini. U najjačoj kuli frankovaca, Virju, na prijedlog Šandora Šarunca počela su se prikupljati sredstva za gradnju Hrvatskog narodnog doma, koji je trebao poslužiti za sastanke opozicije³⁰, a u Koprivnici su u dvorištu vatrogasnog spremišta Stjepan Radić i Vinko Lovreković održali 22. ožujka 1908. veliki narodni zbor na koji je došlo oko dvije tisuće ljudi iz koprivničkog, ludbreškog, križevačkog i novigradskog izbornog kotara. Stjepan Radić se okomio na Raucha i ugarskog ministra Wekerlea zbog odlaganja Sabora, a Lovreković je ukazao na važnost postignuća ravnopravnosti cjelokupnog seljačkog staleža, a ne da pravo glasa imaju samo seljaci s 30 forinti neizravnog poreza, te je bio protiv virilista koji su kao zaslužno plemstvo ulazili u Sabor bez izbora (Rauch, Inkey, Drašković).³¹ Zabrana kolpotraže novina po ulicama pogodila je opozicijski tisak. To je još više razbjesnilo opoziciju koja je time bila materijalno pogođena, jer knjižari nisu htjeli uzimati na prodaju male lokalne novine, osobito ako im je prijetila zapljena. Zvonimir Pužar, suradnik Ljubićevih

Hrvatskih novina objašnjava nakon prolaska Raucha kroz Virje noću zašto ljudi ne vole Raucha: "U danima, kada su Magjari izvrgli javnom ruglu naše zakonito pravo, kada su najgrublje povredili našu materinsku riječ, prihvatio se je banske časti barun Pavle Rauch".³² Stvoreno je dakle unaprijed jedno krajnje negativno mišljenje o Rauchu koje je podržavano, potpuno iracionalno, i zapravo na vlastitu štetu, jer je Rauch ušao u najviše austrijske krugove, gdje je imao punu podršku. Rauchovi su uvijek bili virilisti, pripadajući među deset obitelji iz Hrvatske koje su imale pravo da bez biranja na izborima sudjeluju u radu Hrvatskog sabora, što je u vrijeme borbe za opće izborno pravo bilo vrlo neomiljeno, pa su se i odvjetnici u gradovima a i mnogi svećenici okrenuli protiv virilista. Stjepan Zagorac, koji je izabran u Koprivnici za zastupnika 18. veljače 1908. na listi Hrvatske stranke prava, izjavljuje kao predstavnik koalicije da Hrvatsko-srpska koalicija "niti traži niti će imati kakovih dodira s Rauchom", a onda je svaka veza s Rauchom ocijenjena u tim novinama kao izdaja narodnih interesa.³³ Očito je da je Rauch pokušao uspostaviti neke veze s ovom grupacijom, ali je naišao na izrazito neprijateljski stav, stalno pothranjivan u opozicionom tisku koji Rauch nije htio ili se nije usudio zabraniti.

Na proturauchovska zbivanja u Podravini, izazvana djelovanjem opozicije, Vlada je zabranila održavanje javnih skupština u Novigradu Podravskom, te u kotaru Koprivnica i Đurđevac.³⁴ No, nije bilo zabranjeno održavanje skupština u ludbreškom kotaru, pa je to iskoristio Stjepan Radić, održavši skupštinu u Rasinji pred 200 ljudi i u Cvetkovcu pred 300 ljudi.³⁵ U Virju je za gradonačelnika 15. travnja izabran Andrija Ljubić, što je otežalo političko djelovanja Peroslava Ljubića, jer su, iako rođaci, bili politički protivnici.³⁶ Zanimljivo je da je Stjepan Zagorac spriječio Radiću držanje skupštine 8. studenog 1908. u Koprivnici, jer da je Radić sa svojim djelom "Hrvatsko živo pravo na Bosnu", a i objavljivanjem djela "Današnja financijska znanost" na neki način svrstao u prijatelje Rauchova režima i plemstva, jer je ova zadnja knjiga dobila Draškovićevu nagradu.³⁷ Razlaz Stjepana Radića sa Peroslavom Ljubićem je čisto političke prirode, jer Radić nastoji budućnost Hrvatske vidjeti u okviru Monarhije, a Ljubić ju traži izvan nje, kako je to iskazao u posebnoj brošuri napisanoj krajem 1908. godine.³⁸

Raucha je vrlo boljelo što ga Podravina nije podržala. On pokušava djelovati na ovom prostoru preko Hrvatskog sokola i preko dr. Rudolfa Horvata, ali je ujedinjena opozicija djelovala vrlo jako i organizirano. 5. srpnja 1908. u Koprivnici je održan veliki slet Hrvatskog sokola, gdje je došao i Horvat. Odgovor na to bilo je osnivanje Hrvatskog obrtničkog radničkog pjevačkog društva "Domoljub" pod vodstvom Stjepana Zagorca, koje je 2. siječnja 1910. održalo i svoju prvu glavnu godišnju skupštinu, imajući 35 izvršnih i 40 podupirajućih članova.³⁹ Svakako dolazi do političkog raslojavanja u svim slojevima, pa i među obrtnicima. U Zagrebu je 15. kolovoza 1908. održana i osnivačka skupština Saveza hrvatskih obrtnika, nakon što su mu zalaganjem Raucha 1908. bila hitno potvrđena još 1907. izrađena pravila, te je u upravni odbor ušao iz Koprivnice Lavoslav Jurić. Pokrenuto je 1909. i glasilo Obrtnički vjesnik. Propagandom, a naročito živom riječju, u Koprivnici je već 1906. osnovan inicijativni odbor podružnice još 1906., ali tek po odobrenju pravila 1908. podružnica je okupila oko 100 obrtnika među kojima je bio Lavoslav Jurić, predsjednik, Ivan Kaučić, tajnik, Valko

Igrić, blagajnik, a odbornici Oskar Šestak, Jakob Gajski, Jakob Rozman, Anton Lovreković, Mijo Damiš i Petar Levanić. Gotovo istovremeno osnovana je mjesna organizacija i u Pitomači.⁴⁰ U Ludbregu je podružnica osnovana 1909., zalaganjem Viktora Madjarića i Mije Fizira, pekara, te Gjure Kerstnera, medicara.⁴⁰

Rauch za cijelo vrijeme svog banovanja nije odustao od svog gospodarskog programa. On je uvjeren da će se političko nezadovoljstvo smiriti kada se poboljša gospodarski položaj, te kao primjer navodi Čeha. Velikim dijelom državnog proračuna, svim svotama koje je dobio prodajom šuma, a i posuđujući u ministarstvima u Budimpešti, pokušava ojačati investicije u Hrvatsku. Kada je napustio bansku stolicu, ugarska vlada potraživala je od Hrvatske 2,200.000 kruna. Rauch je smatrao da koalicija previše politizira, da treba "narodu pomoći. Osobito selu", ali da opozicija "jednostavno ne će, da se taj program ostvari, jer joj to daje povoda i prilike, da narodu reče: Ban samo obećaje, ali ne radi ništa".⁴¹

Da nije bilo tako pokazuju neke vrlo značajne uredbe. Naredbom od 11. lipnja 1908. ban je odredio da se u narodu drže pučka predavanja o gospodarstvu, pa su onda stručnjaci morali krenuti u narod. Na koprivničkom području predavanja drže stručnjaci iz križevačkog učilišta, među kojima je i Milutin Cihlar Nehajev, koji je mnogo pisao u Gospodarskoj smotri koju je u Rauchovo vrijeme pokrenulo križevačko učilište. Naredbom od 22. kolovoza 1908, određeno je osnivanje uzornih seljačkih gospodarstava, koja su mogla dobiti državni zajam uz 3% kamata, koji su se trebali vraćati tek nakon tri godine u deset obroka, i koja su trebala služiti kao primjer okolnom seljaštvu. I konačno, 23. XII. 1908. izdao je provedbeni nalog o promicanju stočarstva, što je bilo izvanredno važno za čitavu Podravinu, gdje je stočarstvo bila dominantna poljoprivredna grana. Rauch je na još jedan način pomogao poljoprivredi. Potpisao je 20. srpnja 1909 g. naredbu o krčenju živica, grmlja i šikara, određivši da se sva zemlja obradi a šikare da ostave samo tamo gdje služe kao ograda. Ova je naredba izazvala dosta buke u kasnijem vremenu u Hrvatskom saboru, jer su neke općinske vlasti dale posjeci sve živice, što je onda imalo posljedice za gniježđenje ptica na ovom području.⁴²

Đurđevac tek početkom 1909. počinje tražiti vezu s Rauchovom vladom. Rauch i podban Czernkovich su 25. siječnja 1909. primili zastupstva Gjurgjevca, Pitomače, Virja i Kalinovca, te su zajedno s kotarskim predstojnikom Đurđevca Matom Vuksanom i podžupanom bjelovarsko-križevačke županije Julijem Hockerom razmotrili potrebe ovog područja, gdje je djelovala Stočarska udruga koja je preko vlade nabavila 14 simentalskih junica, postižući lijep uspjeh u uzgoju stoke. Upravnu općinu Gjurgjevac predvodio je odvjetnik i javni bilježnik Andrija Peršić, a od mjesne općine su došla 24 odbornika, na čelu dr. Gjuro Balaškom, koji su zastupali tisuću ovlaštenika Đurđevačke imovne općine. Od Pitomače je razgovaralo s banom 10 općinara na čelu sa S. Jankoćem i veletrgovcem J. Krausom, a upravnu općinu Virje je zastupalo 6 odbornika na čelu s Andrijom Ljubićem i župnikom Martinom Kovačevićem, dok je mjesni odbor zastupalo šest odbornika sa starješinom Hegedušićem. Od Kalinovca su banu došla četiri odbornika sa župnikom Nikolom Medvedovićem. Odbornici su razgovarali ponajviše o potrebi što skorije izgradnje podravske željeznice kako bi se izašlo iz prometne izolacije, pa je dogovoreno da svaka

upravna općina dade 25.000 kruna, a Imovna općina Đurđevac 150.000 kruna. Neki su iznijeli i svoje posebne zahtjeve. Župa Virje zamolila je da joj se popravi crkva sv. Martina, a župa Kalinovac moli 18.000 kruna za župne potrebe. Neki traže veći broj sajмова, osobito Pitomača. Rauch je lijepo primio ove predstavnike podravske sela i obećao pomoć, pa je doista i pomaknuo gradnju pruge do Virja s mrtve točke. Željeznička pruga Kloštar - Virje otvorena je 21. studenog, odnosno 3. prosinca 1909. Rauch je osigurao i izgradnju pruge do Koprivnice, uvjetovavši pomoć izvođaču pruge Freundu ako se u roku tri godine izgradi i pruga do Koprivnice, što se onda i provelo. Rauch je odredio i da se izgrade mostovi za utovar stoke u Virju i Đurđevcu.⁴³

Zanimanje Zemaljske vlade za Podravinu ojačano je kada je Rauchov podban postao Slavko Cuvaj od Ivanske, (Ivanska kraj Bjelovara, 26. II. 1851. - Beč, 31. I. 1931.). Cuvaj je bio računarski činovnik u Vojnoj krajini do njenog razvojačenja. Potjecao je iz bjelovarskog područja, te je pokazivao veće zanimanje za područje bjelovarsko-križevačke županije nego njegov prethodnik Nikola Crnković koji je bio rođen u Rijeci.

Ban Pavle Rauch je volio glazbu, pa je i sam skladao. On je financijski pomogao Josipu Širokiju, namjestbenom učitelju na realnoj gimnaziji u Zagrebu da 20. srpnja 1909. ode u Beč, gdje je promoviran za dr. filozofija i muzikologije, te je isti prvi muzikolog u Hrvatskoj.⁴⁴ U vrijeme Raucha viteški krst Leopoldovog reda dobio je podmaršal Mihajlo Tišljar, rodom iz Virja, za svoj dugogodišnji rad na redarstvu u Beču, a pukovnik Stjepan Kolarević red željezne krune za dugogodišnju vojnu službu.⁴⁵

Međutim, dalje od Koprivnice ban nije rado putovao. Na povratku s obilaska Požeške županije Rauch je prošao 18. lipnja 1909. i Virjem, ali oko 21 sat, te se njegov automobil nije ni zaustavljao.⁴⁶ Poslije tog obilaska Rauch u razne krajeve Hrvatske i Slavonije šalje podbana, predstojnike odjela i banske savjetnike, a sam ne putuje, jer je počeo pobolijevati. U kolovoza 1909. nadvojvoda Leopold Salvator došao je u Đurđevac, te odsjeda 3. kolovoza 1909. kod đurđevačkog odvjetnika dr. Lichtenberga i kod ravnatelja đurđevačkog paromlina Luje Harazina, nekadanjeg časnika, koji je bio i starosta Hrvatskog sokola u Đurđevcu. Salvator je došao pribivati vojnim vježbama koje su se održavale u krajevima uz Dravu, od Pitomače do Koprivnice. On je došao i u Virje gdje su ga primili općinski načelnik Andrija Ljubić, župnik Kovačević i Peroslav Ljubić, te je bio začuđen čuvši da u Virju već 17 godina izlaze novine. Kao prijatelj podbana Nikolića Podrinskog iz vremena vladavine Koalicije, Salvator nije posjetio Raucha u Martijancu gdje se on nalazio, iako je upravo u to vrijeme Virje bilo oduševljeno banom koji je odobrio dva nova sajma u Virju i to 21. lipnja i 18. kolovoza.⁴⁷ Ovo ponašanje Salvatora uvjetovano je svakako nepovoljnim tijekom Veleizdajničkog a i pripremanja za Friedjungov proces, koji je trebao dokazati da je Veleizdajnički proces zasnovan na lažnim dokumentima, te je dokazivanju tog pomogao i Masaryk. Sve što dolazi od Hrvata i hrvatskih društvenih organizacija počinje se gledati kritički. Kada je Društvo braće Hrv. zmaja otkrivalo spomen ploču Petru Predađoviću u Grabrovnicu, netko je između Kloštra i Katalene postavio barijeru na cesti, i iako su jedni izjavljivali da su to učinili Srbi, a drugi Hrvati, ostavilo je to vrlo neugodan dojam i na Zmajevce i na izaslanike vlade.⁴⁸

Rauch je dosta pažnje posvetio Koprivnici, iako je u Koprivnici vladala jaka protufrankovska struja još od 1906. godine, kada je Josip Frank tvornicu umjetnog gnojiva, koju nikako nije htio Zagreb locirao u Koprivnici imajući u tom poslu i sam tisuću dionica, vjerojatno kao zastupnik nepoznatih investitora. Hrvatska stranka prava je napadala ovo poduzeće jer da će dobiti ići u inozemstvo, no Josip Frank je 14. X. 1906. na skupštini u Križevcima u nazočnosti dr. Mile Starčevića, novinara Ivana Peršića i dr. Rudolfa Horvata rekao da će oko 10% čiste dobiti ove tvornice doista odlaziti u inozemstvo, no da će ipak 90% ostati u zemlji i posebice u Koprivnici, koja će imati od toga koristi jer će se ljudi u tvornici zaposliti.⁴⁹ Čista stranka prava Josipa Franka nije bila stranka Pavla Raucha, ali je po potrebi Rauch surađivao s Frankom, koji je bio vrlo spretan u financijskim pitanjima. Koprivnica je bila u rukama Hrvatske stranke prava i protiv Frankove Čiste stranke prava, te je u njoj dominirao Stjepan Zagorac, vrlo ambiciozni političar vrlo promjenljivog ponašanja.

Dr. Pavle Rauch je iz Martijanca išao u Zagreb ili u Budimpeštu i Beč obično tako da je došao kolima do Koprivnice, a tada se ukrcavao u vlak Gyekenes - Zagreb. Taj put je prolazio vrlo često, jer se i kao ban nije odrekao gospodarenja u Martijancu, pa je sam organizirao jesenju sjetvu i sve poljoprivredne radove, što je onda opozicija iskoristila da ga prikaže kao svinjogojca i seljaka, odričući mu sposobnost upravljanja Hrvatskom. U Koprivnici je od 1906. do 1913. bio gradonačelnik Josip Vargović, član Hrvatske stranke prava. On je morao imati podnošljive odnose sa Stjepanom Zagorcem, koji je uvijek bio u opoziciji prema vlasti, ali koji je bio dugo godina saborski zastupnik. Vargović je priznao Pavla Raucha hrvatskim banom, čime je navukao neprijateljstvo koalicionaša, Radićevaca pa čak i pristaša Hrvatske stranke prava.

Izvoz stoke iz Podravine išao je preko Koprivnice. Kako bi se olakšao izvoz stoke Rauch je odobrio a i sufinancirao izgradnju skladišta za marvu, što se odmah osjetilo na izvozu, koji je uvećan.⁵⁰ Jedna od velikih akcija Raucha bila je dobava velikog broja čistokrvnih junica simentalke pasmine u Hrvatsku i organiziranje stočnih i konjarskih izložbi. U Đurđevcu je prvi puta održano natjecanje stoke 7. kolovoza 1908., upravo za Raucha i tom je prilikom podijeljeno 2400 kruna nagrade, što je bilo vrlo mnogo. U Pitomači i Đurđevcu je 11. rujna organizirana izložba konja i posebno se njegovala oldenburška pasmina, te je podijeljeno 700 kruna nagrade iz fonda zemaljske vlade, a izložbi su pribivali dr. Otto Frangeš, banski savjetnik i stručnjak za zadrugarstvo i kravarstvo, te dr. Milorad Cuculić, stručnjak za veterinu, veterinar Njemčić, ali i predstavnici seljaka Tomo Jalžabetić i Valent Hodalić.⁵¹ Nakon što je otvorena pruga Kloštar - Virje, krajem 1909. Rauch je naredio da se podignu u Virju i Đurđevcu i mostovi za utovar stoke u željezničke vagone. Svakako je potrebno spomenuti da je Rauch još krajem 1908. odobrio Novigradu Podravskom mjesečne sajmove, a krajem 1909. je dao i Pitomači dva godišnja sajma, a konačno je upravni odbor Bjelovarsko-križevačke županije u studenom 1909. odlučio da se svaki ponedjeljak može držati u Koprivnici tjedni sajam s marvom, te da će se mjestovina i maltarina ubirati samo za svinje, a ne i za rogatu marvu, što je bila velika privilegija. Prvi takav sajam održan je 8. studenog 1909.⁵²

Nije poznato da je Rauch bio u Đurđevcu. Tamo je naime Martin Starčević, brat narodnog zastupnika Davida i dr. Mile Starčevića osnovao Banku za Podravinu, te joj je bio više godina ravnatelj. Milinovci se nisu slagali s Frankom i Čistom strankom prava s kojom je Rauch bio najbliži, a koja je poslovala preko Banke za trgovinu, obrt i industriju, odnosno Kronfeldove banke, pa je vjerojatno dolazilo do sukoba interesa, a možda uzroke treba tražiti u razlikama krajiškog mentaliteta prema feudalnom. No Martin Starčević umro je 20. rujna 1908., a danas znamo da su Starčevići bili povezani s obitelji Sabolić, koja je nastavila njegovati pravašku ideju na ovom području sve do velikog župana Sabolića u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske.⁵³

Rauch je ipak vodio računa i o ovom području koje je često bilo izloženo poplavama. Po prvi puta Pešta je dala veća sredstva i za uređenje Drave u njenom srednjem tijeku. U 1908. godini moglo se za regulaciju Drave na potezu Drnje - Molve utrošiti 151.709 kruna.⁵⁴

Koprivnica se u tom vremenu izvanredno dobro razvijala pod gradonačelnikom Josipom Vargovićem. Među planovima u srpnju 1908. nije bilo samo dovršenje gimnazije već i izgradnja asfaltirane ceste od kolodvora do grada, uvođenje plinske rasvjete i provođenje kanalizacije, dok se pitanje vodovoda mislilo rješavati kasnije.⁵⁵ Izgradnja koprivničke realne gimnazije po nacrtima inž. Sitzera i Kosa, a u izvedbi zagrebačkog graditelja Carnelutija već se primicala kraju. U njezinu je gradnju bilo utrošeno 400.000 kruna, i već u kolovozu zgrada je preuzeta od zemaljskog nadinžjera Švarca, zemaljskog školskog nadzornika Franje Kreme i vladinog tajnika Dragana Trnskog, sina pjesnika i ilirca Ivana.⁵⁶ Ban Pavle Rauch je posjetio Koprivnicu 15. rujna 1908., želeći se uvjeriti o napretku grada. Na kolodvoru ga je dočekalo sveukupno činovništvo s gradonačelnikom Vargovićem. Nakon toga se otišlo u gradsku vijećnicu, te je Rauch obećao posvetiti gradu "osobitu brigu".⁵⁷ Zatim je Rauch otišao pred novu zgradu koprivničke gimnazije, gdje je dobio kitu cvijeća od učenice IV. razreda pučke škole Marcele Žigrović i gdje ga je pozdravio upravitelj gimnazije dr. Vjekoslav Pacher. Djeca otpjevala "narodnu himnu", tj. "Lijepu našu domovinu", te je Rauch održao govor pozivajući na ljubav prema bogu i ljubav prema dinastiji, na poštivanje roditelja i na odgoj za korist "lijepo nam domovine", upisavši se i u školsku Spomen knjigu, a vjeroučitelj gimnazije Zlatko Kolander je posvetio gimnaziju. Nazočni gradski zastupnici izrazili su želju da koprivnička gimnazija dobije i odjel trgovačke akademije, poput realnih gimnazija u Zagrebu, Osijeku i Zemunu, te da se radi toga još dogradi. Rauch je obećao da će dati taj prijedlog, a zatim je posjetio i pučku školu koju je vodio Josip Kirar, pa se i tu upisao u Spomen knjigu, razgledavši novoposađeni gradski perivoj. U Gradskom poglavarstvu primio je predstavnike koprivničkih društava, pa i podružnice Gospodarskog društva kojemu je poklonio 50 kruna, a zatim je u 11 sati u Toplakovu hotelu prezalogajio, razgovarajući i sa studentima Milićem, Kostinčerom, Rikatijem i Vargovićem iz Koprivnice, pri čemu se stvorila vrlo ugodna atmosfera pa se i zapjevala pjesma "Okriepi ga".⁵⁸ Na željezničku postaju Raucha je otpratio koprivnički podnačelnik Betlheim. Ban je nakon toga otputovao u Križevce u posjete svom prijatelju grkokatoličkom biskupu Juliju Drohobeczkom, gdje je bio organiziran ručak na kojem su bili i tiskar M. Breyer, ravnatelj koprivničke gimnazije Pacher, kanonik Šooš i gradski senator P. Živko.⁵⁹ Lijep prihvata bana u Koprivnici izazvao je veliki broj

prosvjeda opozicijskom tisku. Na to je Rauchov list *Ustavnost* usporedio prijem Raucha u Koprivnici s onim u Karlovcu, gdje je ban bio izvanredno negostuljubivo primljen, ukazavši da su oba grada u rukama opozicije, ali da je koprivničko vodstvo ipak prihvatilo Raucha s poštovanjem, kako dolikuje banu.⁶⁰ Naprednjački Pokret je pak nazvao Koprivnicu izdajničkim gradom, a *Obzor* je koprivničke studente nazvao ciganima zato što su se dali ponuditi od Raucha s cigarama i što su s njim pjevali.⁶¹ Međutim, koprivnička gimnazija je ipak ušla u državni proračun i 1909./1910. je u nju upisano 102 učenika i 41 učenice, te je, iako po nazivu muška realna gimnazija, ipak upisivala i učenice, što se rješavalo kroz polaganje posebnog ispita, a čini se da je to učinjeno u dogovoru s Rauchom.⁶²

Pod pritiskom pravaša Vargović se morao povući od dalje suradnje s banom Rauchom, ali je prijateljstvo ipak ostalo. Tako je sin koprivničkog načelnika, svršeni pravnik Josip Vargović, bio imenovan u kolovozu 1909. za perovodnog vježbenika u opsegu zemaljske vlade, pa se smjestio u Petrinji, gdje je uspostavljen novčani zavod, koji je bio u poslovnim vezama s Vargovićevom koprivničkom bankom.⁶³ Rauch je potvrdio odluku da se ukine kapetanat u Koprivnici (zadnji kapetan Gjuro Krkač), te da se osnuje novo mjesto gradskog vijećnika na koje je došao Milan Glazer, dotadašnji gradski tajnik u Sisku.⁶⁴ U 1909. sagrađen je uz koprivničku bolnicu i paviljon za zarazne bolesti, a pripremala se i plinifikacija. Rauch je i u slijedećoj godini pazio što se događa u Koprivnici. Kada je 2. kolovoza 1909. u Ivancu izgorjelo više gospodarstava, ban Rauch je odredio da se određena pomoć da iz zemaljskih sredstava.⁶⁵

7.

Za vrijeme bana Raucha gospodarski život Podravine bio je vrlo živ. Ban nije nazočan stočarskim izložbama, ali je uvijek slao svoje predstavnike. Sredstvima zemaljske vlade organizirano je 31. kolovoza 1909. nagrađivanje rasplodnih goveda u Koprivnici, te su na tu izložbu došli i uzgajivači iz Peteranca i Sokolovca. Županiju je zastupao veterinar Lenarčić, koji je kasnije bio premješten u Sv. Ivan Zelinu, na čelu izložbenog odbora bio je grkokatolički biskup križevački Julije Drohobeczky, a u komisiji je bio gradski vijećnik Lujo pl. Mixich i kotarski predstojnik dr. Tješimir Mihičić. Tom je prilikom otvoreno i novo gradsko sajmište, gdje je bio podignut šator iskićen hrvatskom trobojnom zastavom i tu je biskupa pozdravio gradonačelnik Vargović. Biskup je u svom govoru pohvalio bana Raucha koji pokazuje interes za gospodarski napredak hrvatskog naroda, te su podijeljene 72 nagrade, od čega je trećinu sredstava dala Zemaljska vlada. Biskup je također razgledao grad, koji je u novije doba "dobio veoma liepo lice", misleći tu vjerojatno na asfaltiranje centra i uređenje parka. Biskup se odvezao autom tvorničara vaga Kartisa i u tvornicu umjetnog gnojiva Danicu, koju je vodio ravnatelj Dezider Schwarz.⁶⁶ Nagradna izložba stoke je organizirana 3. rujna i u Novigradu Podravskom, a 7. rujna 1909. i u Goli, gdje je učitelj bio Tomo Hanževački, a na obje je izložbe ponovno došao biskup Drohobeczky s kanonikom Soolom.⁶⁷ Ovaj interes bana za stočarstvo odrazio se i na prometu stoke. U 1908. je u

Bjelovarsko-križevačkoj županiji prodano stoke za 15,968.200 kruna, a u Zagrebačkoj, koja je bila najveća županija u Hrvatskoj, uključujući i područje Banovine, 19,500.000 kruna.⁶⁸

Opozicija je mnogo zamjerila Rauchu na planu poljoprivrede što je obećao a nije ispunio obećanje da će zemaljska vlada kupiti virovitičko vlastelinstvo Schaumburg Lippe za potrebe kolonizacije prenaseljenog podravskog kraja.⁶⁹ Stjecajem okolnosti dobro nije kupio niti jedan veleposjednik već banka, koja je pristupila parcelaciji posjeda i rasprodaji, ali nije uspjela dovršiti taj posao, pa je posjed doista pretvoren u male seoske posjede tek agrarnom reformom poslije Prvog svjetskog rata.

U rujnu 1909. podban Slavko Cuvaj je po nalogu Raucha obilazio Bjelovarsko-križevačku županiju. Ponovno se priprema nemila dobrodošlica. Uoči njegovog dolaska Peroslav Ljubić je već pisao u Hrvatskim novinama "Cuvaj će se i na ovom svom putu moći uvjeriti, kako je i narod Podravine "silno oduševljen" za današnje naše vlastodržce, a pogotovo za ustrojiti se imajuću "ustavnu stranku", koju je najavio Cuvaj.⁷⁰ Nametanje ovog stava unaprijed nije bilo posve točno. U Đurđevac je Cuvaj došao 10. rujna i tu ga je dočekaio kotarski načelnik, njegov prijatelj, Matija Vuksan, postavljen u Đurđevcu krajem 1908. nakon Dragutina Spoje, općinski načelnik Cestar. Oni su podbanu iznijeli potrebe Đurđevca, tražeći novu školu, a potrebe mjesta su iznijeli i dr. Ivo Lichtenberg, Toma Jalžabetić, Sokač, vlasnik đurđevačkog paromlina Braun, ravnatelj paromlina Podravina Lujo Harazim i odvjetnik dr. Andrija Peršić. Razgovaralo se i o industrijalizaciji kraja uz Dravu, pa je Cuvaj otišao u Pitomaču, gdje je u pitomačko-črešnjevačkom ugljeniku radilo 200 rudara, te je razgovarao s članom ravnateljstva Salamonom pl. Freundom, poslovnim ravnateljem Lavom Singerom i Fritzom Hulsenbeckom, te predsjednikom društva odvjetnikom iz Bjelovara Miroslavom Strižićem.⁷¹ U Koprivnicu je Cuvaj stigao 15. rujna 1909, te su ga dočekali Vargović i ravnatelj male gimnazije dr. Pachor.

8.

Martijanec: Rauch je neobično volio Martijanec. Dolazio je ovamo i za vrijeme svog banstva kad god je mogao, a svakako, dva do tri puta na mjesec. U tom vremenu dvorac je zadnji puta uređen, te je postao lijepo i moderno barunsko sjedište i u njemu je mogao priređivati i lov i zabave, pozivajući na njih svoje osobne i poslovne prijatelje. Tu je dr. Miroslav Hirc, kustos zoološkog odjela zemaljskog muzeja u Zagrebu ubio divlju mačku, izradivši i studiju od 85 strana "Lovna fauna vlastelinstva Martijanec" ("Die Jagd fauna der Domaene Martianec").⁷² Veliki lov je bio priređen 5.- 8. studenog 1908. i tom je prilikom poubijano 1069 "komada", pa je to opozicija iskoristila da prikaže rastrošnost Rauchovog kruga, ne navodeći da su od tog ulova bilo 783 zeca i 221 fazan.⁷³ Lov po zakonu o lovu od 27. travnja 1893. bio je mnogo napadan od opozicije, koja je tražila da se dozvoli slobodan lov za sve, te tražila naknadu štete ako su bili uništeni voćnjaci i usjevi. Čini se da je lov u Podravini upravo u tom vremenu postao unosna turistička grana. Lovište Imovne općine đurđevačke iznajmljeno je Feliksu Fischeru i Gjuri Kropu koji su mogli do 31. siječ-

nja 1909. prostrijeliti 30 košuta i 3 jelena, dok je lovište grada Koprivnice izdano Gjuri grofu Oršiću. Šume su se silno čuvala od lovokradica i počinitelja šumskih šteta, pa je samo u Bjelovarsko-križevačkoj županiji bilo namješteno 388 lugara i nadlugara, a 51 je plaćala država.⁷⁴ Rauch je bio dobar i brižljiv gospodar. Isposlova je da njegov umirovljeni špan Gjuro Bačani dobije srebrni križ za zasluge zbog dugogodišnjeg rada na posjedu u Martijancu.⁷⁵ Martijanec je imao koristi od bana Raucha. Kako bi lakše obavljao potrebne kontakte, 1. III. 1909. Martijanec je dobio poštansku agenciju, pa je to značilo brže povezivanje sa svijetom.⁷⁶

No, bilo je i negativnih događanja. U Rauchovo vrijeme izbila je afera s revizijom katastra u Martijancu. Općinsko vijeće je zahtijevalo da se po jednom jutru za ovu reviziju naplati jednu krunu, a budući da je Rauch imao 4.000 jutara to bi morao mnogo platiti, pa je tu odredbu Varaždinska županija, gdje se nalazi Rauchov rođak Jelačić, modificirala da se plaća po posjedu a ne po količini zemlje.⁷⁷

Rauch je volio govoriti kajkavski, pa u njegovom listu Ustavnost izlazi niz članaka na kajkavskom dijalektu koje potpisuje pod pseudonimom neki "Opanjek", i koji dobrodušno prepričava zbivanja onog vremena. Bilo bi vrijedno da se taj materijal objavi, jer pokazuje kakav se kajkavski koristio u Rauchovo vrijeme.

9.

Ban Pavle Rauch u samom početku nije imao nikakve šanse da uspije u svom banovanju, iako je došao na bansku stolicu s namjerom da poboljša gospodarstveno stanje u Hrvatskoj. Svaka njegova djelatnost, program i rad bili su izrugivani i dočekivani "na nož" bilo da se radilo o gospodarstvenoj ili kulturnoj akciji, a osobito mu se prigovaralo što je sin Levina Raucha koji je sklopio Hrvatsko-ugarsku nagodbu 1868. godine. Međutim, danas kada imamo iza sebe gotovo puno jedno stoljeće od tih događanja, možemo trijezno prosuđivati da stvari nisu bile onakve kakve su se prikazivale u našoj historiografiji za vrijeme dominacije jugoslavenske historiografije, i mislim da je potrebno da pišemo onako kako je bilo, a ne onako kako se nekome činilo da je bilo, potvrđujući navode činjenicama. Nakon niza slavonskih banova, za Pavla Raucha mnogo je toga pokrenuto naprijed u Hrvatskoj, i to osobito na onom području koje je od slavonskih banova zanemarivano. Ban Rauch je odobrio pravilnike mnogih društava koja su čekala na odobrenje više godina. Mnogo je toga učinjeno, iako mu to nije ostalo zabilježeno u povijesti vladanja. Spomenut ću samo najvažnije stvari. Rauch je inicirao i izgradio bansku palaču u Gornjem gradu u Zagrebu, stvorivši tako "tvrđavu" hrvatske vlasti, koja je svakom morala upadati u oči i koja je omogućavala dostojno okupljanje u prekrasnoj sabornici, koja je nedavno obnovljena onako kako ju je izgradio Pavle Rauch.

Za Raucha su ocijenjeni nacrti za izgradnju nove Sveučilišne biblioteke na Marulićevom trgu, iako na ploči postavljenoj u auli Sveučilišne biblioteke nema njegovog imena. U komisiji koja je vršila izbor bili su dr. Isidor Kršnjavi i Oton Iveković. Pripremajući kadar za novu

biblioteku, u rujnu 1909. Rauch je potpisao premještaj dr. Franje Fanceva s bjelovarske realne gimnazije u Zagreb, na položaj sveučilišnog bibliotekara u Zagrebu.⁷⁸ Za Raucha je započeta gradnja Obrtnog doma u Zagrebu, a u ožujku 1908. se započela planirati i izgradnja Zemaljske bolnice na Šalati, te su za Raucha izgrađeni nacrti i postavljeni temelji za prvi paviljon. Rauch je 1908. po savjetu Izidora Kršnjavog otvorio prvu zidarsko-klesarsku školu u Crikvenici, a očito je to učinio imajući u vidu velike potrebe oko popravaka crkava i župnih dvorova, te izgradnji novih osnovnih škola, pa je izdvajao dosta velika sredstva za ove gradnje iz zemaljske blagajne. Rauch je od 1. srpnja 1909. proveo u Hrvatskoj osiguranje radnika za slučaj bolesti i nesreće. Osnovao je centralni Zemaljski ured okružnih blagajni, gdje je bilo moguće na osnovama solidarnosti poslodavaca i radnika, ali i pojedinih blagajni, pokrivati troškove za radnike stradale na nesrećama na poslu ili oboljele. Rauch se borio i protiv iseljavanja. On je naredbom 27. listopada 1909. osnovao iseljeničko vijeće koje je trebalo pratiti iseljavanje i sprečavati ga. Za banovanja Pavla Raucha smanjeno je iseljavanje i iz ludbreškog kotara. Tako se 1905. iselilo 503 osoba, 1906. godine 541, 1907. godine 508, 1908. godine 60, 1909. 264, a 1910. 235 osoba. Neke su županije čak uvele taksu koju su morali platiti iseljenici za štetu koju zemlja gubi njihovim odlaskom. Međutim, Bjelovarsko-križevačka županijska skupština je odbila prihvat te uredbe nakon što je Tomo Jalžabetić iz Đurđevca izjavio da naši ljudi ne idu u Ameriku da špekuliraju, već da zarade za otplatu duga, te da bi bilo nepošteno kažnjavati ih za njihovu muku.⁷⁹

Pavao Rauch nije bio nov u politici.⁸⁰ No, došao je na bansku stolicu kada nitko nije htio zauzeti taj položaj, a pored toga u provođenju svoje politike ponajviše se ipak oslanjao na pripadnike plemstva, pa je onim suradnicima i privrednicima koji plemstvo nisu imali to priskrbio. To, međutim, u vrijeme borbe za opće izborno pravo više nije bilo prihvatljivo, pa mu se svakako može pripisati konzervativizam, koji je posljedica odgoja ali i političkih zbiivanja.

Poslije 1910. dr. Pavle Rauch se više nikada nije bavio politikom. Međutim, 3. studenog 1918. zeleni kadar je navalio na Martijanec i Rauchovi gospodarski činovnici, ali i židovski trgovci, ostavljaju mjesto i bježe.⁸¹ Nastupilo je doba pljačke i devastacije plemićkih dvoraca, a plemstvo je imalo muke da se snađe u novim prilikama koje su mu bile posve nesklone. Tako je i sjaj Martijanca dobio prvo patinu, da bi se onda njegovo propadanje nastavilo do današnjih dana, pa se malo tko prisjeća i bana i njegovih vremena, a ono što današnje generacije znaju nije točno, jer im nitko nije rekao pravu istinu.

Bilješke:

1. O njemu je napisao u svojim sjećanjima ugledni osječki tiskar Julije Pfeiffer da je Rauch bio politički nedovoljno "okretan", ali da je "u ličnom saobraćaju barun Rauch bio veoma ugodan i srdačan" i da je u Zagorju bio veoma omiljen kod pučanstva (Hrvatski list, 334, 3. XII. 1933., str. 21. Julije Pfeiffer, Uspomene na bana baruna Pavla Raucha),
2. Rauchov govor je objavljen u Zaprešićkom zborniku za 1996.
3. Milivoj Maurović, Kritičke skice iz XVIII. stoljeća o hrvatskoj upravi, RAD, 222, Zagreb, 1920.
4. Rudolf Horvat je u Deželicevom Obćinaru započeo 1918. objavljivati kritičku studiju o Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, no Monarhija se raspala prije nego su objavljeni svi nastavci. U ostavštini R. Horvata nisam prona-

- šla ovaj rukopis pa se može pretpostaviti da je uništen.
5. Narodni list, 1908, str. 82. Kasnije je ovaj rad proširen i objavljen kao "Jadran u geomorfološkom, klimatološkom i trgovačko-gospodarstvenom pogledu". (Izvjješće Kr. velike gimnazije na Sušaku god. 1910.-1911.)
 6. Marija Winter, Iz starije prošlosti Martijanca, Podravski zbornik, 1977, 233, 242-244; Glasnik županije požeške, 2, 11. I. 1908.
 7. Mira Kolar-Dimitrijević, Ban Pavle Rauch i Hrvatska u vrijeme njegovog banovanja. Studija u pripremi za tisak.
 8. Hrvatske novine, Virje, 1, 9. I. 1908. - Zvonko Pužar, Promjene na banskoj stolici.
 9. Ustavnost, 165, 19. VIII. 1908.
 10. Hrvatske novine, 2, 16. I. 1908. - Peroslav Ljubić, Hoće li sada biti bolje?
 11. Glasnik županije požeške, 1, 4. I. 1908.
 12. Izvještaj upravnog odbora i kr. župana i oblasti županije bjelovarsko-križevačke o stanju uprave i njihovom gledanju u g. 1908, Bjelovar 1909. bez str.
 13. Hrvatske novine, 10, 5. III. 1908. 14. Isto.
 15. Hrvatske novine, 10, 5. III. 1908.
 16. Podravska hrvatska straža, 1, 15. I. 1910. Kasnije se spominjalo da je za Raucha otvorena u Ždali julijanska mađarska škola, iako je imala svega pet učenika. (Podravska hrvatska straža, 2, 22. I. 1910.)
 17. U 1911. Ljubić je Hrvatske novine preselio u Zagreb, ali je tu brzo propao i kao izdavač i kao novinar. Zatim djeluje do 1919. u Sušaku i Bakru uređujući Primorske novine, zamjenjujući zabranjeni list Frana Supila - Novi list. Ljubić je ovdje objavljivao i napise Ivana Nevskog Grizogona, 1927. jugoslavenskog konzula u Južnoj Americi, koji je pisao da nema života južnoslavenskim narodima u okviru Austro-Ugarske Monarhije. Ljubić je nakon dolaska D'Annunzija na Rijeku morao izbjeci iz Rijeke, te je onda počeo izdavati u Osijeku glasilo Mjesnog odbora Narodne radikalne stranke Jug, odnosno Stražu, odvojivši se posve i od Pribičevićevih demokrata i vežući se uz radikale koji su svojim tvrdim prosrpskim stavom izazivali često ekscese na tom području. Svojim pisanjima Peroslav Ljubić se onemogućio i u osječkoj sredini, pa je 1923. povučen u Beograd, gdje je radio u Marjanovićevom Press centru, pišući često da su Hrvati i Srbi jedan narod.
 18. Peroslav Ljubić, Sećanja iz prošlosti, Osijek 1927., 30, 35-36., (Radić je tu izjavu dao 1908.).
 19. Hrvatske novine, 36, 1. IX. 1909, 38, 16. IX. 1909.
 20. Hrvatske novine, 51, 16. XII. 1909.
 21. Dorotka je za društvo "Uraniju", čiji je predsjednik bio Izidor Kršnjavi, objavio 1901. povijest društva. Piše i o "Ratu u južnoj Africi", a 1903. je uređio Hrvatski trgovački kalendar "Merkur".
 22. Ustavnost, 233, 9. XI. 1908.
 23. Hrvatske novine, 7, 11. II. 1909. 24. Isto.
 25. Dr. I. Kršnjavi, Scotus Viator über Kroatien. Oesterreichische Rundschau, Band XXI, Heft 3, 1909., Seite 7.
 26. Hrvatske novine, 13, 26. III. 1908.
 27. Hrvatske novine, 32, 6. VIII. 1908.
 28. Ustavnost, 145, 25. VII. 1908.
 29. Hrvatske novine, 3, 23. I. 1908. - P. Ljubić, Što nam obećaje barun Rauch?
 30. Hrvatske novine, 14, 2. IV. 1908.
 31. Hrvatske novine, 13, 26. III. 1908.
 32. Hrvatske novine, 27, 1. VII. 1909. Misli se na željezničku pragmatiku iz 1907. kojom je Ugarski sabor htio uvesti mađarski jezik kao jedini jezik na željeznicama na području ugarskog dijela Monarhije.
 33. Ustavnost, 59, 10. IV. 1908.
 34. Hrvatske novine, 15, 9. IV. 1908.
 35. Hrvatske novine, 16, 16. IV. 1908.
 36. Hrvatske novine, 16, 16. IV. 1908.
 37. Ustavnost, 237, 13. XI. 1908.
 38. Hrvatske novine, 1, 1. I. 1909.
 39. Podravska hrvatska straža, 1, 15. I. 1910.
 40. Spomen spis Saveza hrvatskih obrtnika 1908-1933., Zagreb, 1933, 65, 191, 253, 211.
 41. Ustavnost, 146, 27. VII. 1908.
 42. Podravska hrvatska straža, 5, 12. II. 1909. Stenografski zapisnici Sabora 1917. - govori Tome Jalžabetića i Josipa Predavca.

43. Ustavnost, 20, 26. I. 1909., 278, 4. XII. 1909. Vidi i M. Kolar-Dimitrijević, Gradnja podravske pruge, Podravski zbornik 1995., 45 - 51. Još je Juraj Rauch 1868. potpisao molbu za izgradnju dravske pruge. Pruga uz Dravu bila je konačno izgrađena tek 1937., kada je otvorena pruga od Koprivnice do Varaždina.
44. Ustavnost, 159, 15. VII. 1909.
45. Hrvatske novine, 41, 7. X. 1909.
46. Hrvatske novine, 26, 24. VI. 1909.
47. Ustavnost, 179, 7. VIII. 1909; Hrvatske novine, 33, 12. VIII. i 34, 19. VIII. 1909.
48. Hrvatske novine, 36, 2. IX. 1909.
49. Hrvatska, 11, 15. VI.; 108, 11. X.; 112, 16. X. 1906.
50. Ustavnost, 71, 25. IV. 1908.
51. Hrvatske novine, 38, 17. IX. 1908.
52. Hrvatske novine, 47, 18. XI. i 48, 26. XI. 1908.
- 53 Kćerka Martina Starčevića, Olga, bila je udata za dr. Petra Sabolića- Saučešće povodom smrti oca. (Hrvatskenovine, 39, 24. IX. 1908. i 41, 8. X. 1908)
54. Ustavnost, 124, 1. VII. 1908.
55. Hrvatske novine, 31, 30. VI. 1908.
56. Ustavnost, 189, 18. IX. 1908; Hrvatske novine, 33, 13.VIII. 1908.
57. Ustavnost, 15. IX. 1908.
58. Ustavnost, 191, 21. IX. 1908. Car je ipak 25. XI. 1908. potvrdio samo rad četverorazredne male realne gimnazije. (Ustavnost, 263, 15. XII. 1908.) O povijesti koprivničke realne gimnazije postoji monografija D. Feletara. Za Pavla Raucha otvorena je u Zagrebu prva Viša djevojačka škola u Draškovićevoj ulici (danas kirurška klinika) koja je imala kućanski odio koji je vodila Milka Pogačić, trgovačko-industrijski smjer koji je vodila Apolonija Vidale (Ustavnost, 227, 5. X. 1909.). Rauch je očito vidio potrebe vremena da se i žene uključe u praktična zanimanja i da izađu iz okvira kuće.
59. Ustavnost, 187, 16. IX. i 189, 18. IX. 1908.; Hrvatske novine, 33, 13. VIII. i 38, 17. IX. 1908.
60. Ustavnost, 187, 16. IX. 1908.
61. Ustavnost, 190. 19. IX. 1908.
62. Podravska hrvatska straža, 3, 29. I. 1910.
63. Ustavnost, 191, 23. VIII. 1909.
64. Podravska hrvatska straža, 2, 22. I. 1910.
65. Ustavnost, 181, 10. VIII. 1909.
66. Ručak je bio u svratištu "Kod križa", te su bili nazočni i kotarski veterinar Koloman Bijelić i gradski veterinar Tomo Triplat. Ustavnost, 201, 3. IX. 1909.
67. Ustavnost, 208, 13. IX. i 211, 16. IX. 1909.
68. Podravska hrvatska straža, 4, 5. II. 1910.
69. Hrvatske novine, 31, 29. VII. 1909.
70. Hrvatske novine, 37, 9. IX. 1909.
71. Ustavnost, 208, 13. IX. 1909.
72. Ustavnost, 217, 21. X. i 228, 3. XI. 1908, te 194, 26. VIII. i 203, 6. IX. 1909. Hrvatsko-srpska koalicija proglasila je ovu knjigu falsifikatom tvrdeći da su opisi i konstatacije krivi, pa su onda, strani stručnjaci Tschusi i Camilo Morga u Jagdherren Zeitung furs Jagdschloss, br. 172; rujan 1909. napisali da je knjiga zanimljiva i da nema razloga radi čega bi bila falsifikat.
73. Ustavnost, 234, 11. XI.1908.
74. Izvještaj upravnog odbora i vel. župana županije Bjelovarsko-križevačke, Bjelovar, 1909, 94, 96.
75. Ustavnost, 6, 9. I. 1909.
76. Ustavnost, 45, 25. II. 1909.
77. Hrvatske novine, 39, 23. IX. 1909.
78. Ustavnost, 191, 21. IX. 1908. V. Zbornik Franje Fanceva, Zagreb 1998.
79. Ustavnost, 248, 29. X. 1909. Ovom temom bavi se i neobjavljena diplomatska radnja Maria Šestaka, Koji su uzroci iseljavanja Hrvata iz Podravine u Ameriku na početku 20. stoljeća, Zagreb 1998. Podatke donosi Statistički godišnjak Kralj. Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 1913., 248; II, Zagreb, 1917., 204.; Izvještaj županije Bjelovarsko-križevačke za god. 1909., Bjelovar, 1910., str. 24 Skupština 19. VII. 1909.

80. Prilike oko izbora u Koprivnici na prijelazu stoljeća obrađuje u odličnom radu Stjepan Matković, Izbori za Hrvatski sabor 1897: afirmacija Khuenove autokracije. Časopis za suvremenu povijest, 1997, br. 3, 482 i 488.
81. Hrvatski državni arhiv, Narodno vijeće, kut. 18, 373/1918.

Mira Kolar-Dimitrijević ***Banus Pavle Rauch und Podravina***

Pavle Rauch (Lužnica, 20. 2. 1854 - Zagreb, 29. 11. 1933), Besitzer des Großbesitzes Martijanec bei Ludbreg, war von Anfang 1908 bis Anfang 1910 kroatischer Banus. Über seine zweijährige Regierungszeit wird in der Historiographie nur ein großverräterischer Prozeß gegen die Serben erwähnt und es wird hervorgehoben, daß er als Banus Unionist war.

Wenn man aber seine Regierungszeit analysiert, wird ersichtlich, daß sie trotz einer Herrschaft ohne Beteiligung des kroatischen Parlaments gut war und daß sie überhaupt nicht als "proungarisch" bezeichnet werden kann. Pavle Rauch nutzte alle Möglichkeiten aus, um von der ungarischen Regierung Konzessionen und Gelder für eine Verbesserung der Verhältnisse in Kroatien zu bekommen, da die vierzig Jahre lange Vernachlässigung Kroatiens, die großes Unbehagen im Volke hervorgerufen hatte, auf Schritt und Tritt zu beobachten war. Die Bemühungen dieses Banus spiegelten sich in mehrfacher Hinsicht auch in Podravina wieder. Dem Banus gelang es, den Bau der Eisenbahn zwischen Kloštar und Virje vom Stillstand zu bewegen und ihren Bau bis Koprivnica zu sichern; er konnte Mittel für die Regulierung der Drau von Molve bis Drnje beschaffen; er ließ Vorträge für Landwirte und Viehausstellungen mit Preisen organisieren und erhöhte die Zahl der Märkte auf dem Gebiet Koprivnicas. In Koprivnica wurde ein Viehmarkt errichtet, der auch heute in Funktion ist.

Alles, was er tat, stieß jedoch auf Kritik, da die Opposition bzw. die Kroatisch-serbische Koalition (Peroslav Ljubić, Stjepan Zagorac, Zvonimir Pužar) auch in Podravina das Volk dazu vorbereitete, alle, die legalistisch entweder mit Budapest oder mit Wien zusammenarbeiten, zu brandmarken, und die Zukunft Kroatiens immer mehr in Anlehnung an das Königreich Serbien zu sehen. Das spiegelte sich auch im Schicksal des Koprivnicaer Bürgermeisters Josip Vargović wieder, der den Banus während seines Besuch in Koprivnica anlässlich der Eröffnung des Untergymnasiums am 15. September 1908 bewirtete und über die Bedürfnisse der Stadt und Podravinas informierte. Viele dieser Bedürfnisse wurden in diesen Jahren auch befriedigt. Zur Zeit Pavle Rauchs konnten viele Verschiebungen im gesellschaftlichen, kulturellen und besonders wirtschaftlichen Leben beobachtet werden, da er seine Regierungszeit auf einer Verwirklichung des wirtschaftlichen Programms gründete. Gegründet wurden Zweigstellen des Kroatischen Handwerkerverbandes in Koprivnica und Ludbreg, und die einheimischen Handwerker wurden immer stärker. Zu jener Zeit öffnete Podravina seine Tore allen, die hier leben und arbeiten wollten und ihre Kenntnisse und Erfahrungen mit sich brachten, um das hiesige Leben zu bereichern. Die Ernennung Pavle

Rauchs, eines Sohnes des verhaßten Verfassers des kroatisch-ungarischen Ausgleichs, zum Banus war nicht die glücklichste Lösung in jener schwierigen Zeit der Annexion Bosniens und der Herzegowina und der Vorbereitungen für die Balkan-Kriege. Pavle Rauch war prodeutscher Orientierung und Erziehung. Als Adelige leistete er einen erfolgreichen Widerstand gegen den Verfall seines Besitzes, indem er ihn auf Viehzucht und Industrie umstellte, so daß die Opposition in ihm ein Hindernis für die Gestaltung einer Führung Kroatiens auf bürgerlicher Basis sah.